

Harold Brodkey

Branje, najnevarnejša igra

Branje je intimno dejanje, morda intimnejše od katerega koli drugega človeškega dejanja. To pravim zato, ker se ob njem en duh tako dolgo (ali intenzivno) razkriva drugemu in ker je to raven duha, na kateri se zavest in besede ukvarjajo s čustvi in upi.

Branje dobre knjige je precej podobno ljubezenskemu razmerju, ljubezni z vso njeno plahostjo in nenavadnimi dokazi moči in neodvisnosti in vsemi mogočimi pomanjkljivimi izkušnjami. S knjigo se lahko poročiš: lahko jo znova prebereš, jo dodaš svojemu življenju, živiš z njo. Branje bi lahko primerjali tudi z nosečnostjo – resno branje, tudi če bereš plažo: tedaj si znotraj neke izkušnje in tik pred tem, da se rodiš; in hkrati nekaj nosiš, nekakšen jaz znotraj samega sebe, ki se bo zdaj zdaj rodil, morda pošast. Za moške je to seveda zmeraj na robu nečesa drugega (česar del je prvobitna obsedenost s tem, da so moški, strah, ki ga čutijo pred ženskami in svetom, bralčevo nenavadno občutenje žensk).

Dejanje branja, kot se v resnici dogaja, je nejasno; odločitev za branje neke knjige v neki resnični minuti, kako izbereš knjigo, kako se spogleduješ z izbiro, kako se obotavljaš na čudni poti branja in vnovičnega branja, pa čudaštva vnovičnega branja, skrajna čudaštva v postopkih nadaljevanja branja s prekinitvami ali brez, priprave na branje nekega poglavja na sredi po tem, ko si za nekaj časa odložil knjigo, pa to, kako fizično primeš knjigo, jo držiš v roki, si dovoliš napolniti glavo z mislimi, kot bi se ogreval za nalogo, ki te čaka – v spominu obujaš prizore iz te in iz drugih knjig, se poigravaš s polspomini na druge užitke in koristi, se sprašuješ, ali si lahko privoščiš branje, tehtaš omejitve in možnosti te knjige, si v svojem pričakovanju ponižen ali pa vzvišen in vznemirjen, ali pa ti postane slabo, ko se spomniš ali medtem ko bereš. Imaš mnenje

o govoricah in o ocenah in esejih in o pričakovanju ali strahu ter voljo, da se prepustiš vplivu branja, rahlemu ali resnemu. Svoje telo nastaviš na neko spremenljivo stopnjo in nato vstopaš v spreminjajoče se hitrosti branja, postaneš instrument, na katerega se igra, greš skozi različne faze, začeniš s tem, da se odzoveš na naslovnico knjige in prve vrstice ali pa jih prezreš.

Ostre stvari, tisto boleče čustveno, kar prinese branje, vodi v zavist, hujšo od tekmovalnosti med brati in sestrami ali med sosedi, in to vodi v ljubosumnost in posesivnost. Če knjiga ni verska ali brez vrednosti, se v zvezi z njo, z vsemi problemi, ki jih vzpostavlja, pojavi vprašanje prodajljivosti, ki je zmerom deloma razlog proti. Dober bralec Prousta se nenehno pritožuje, kot se morda moški pritožuje čez ženo ali ženska čez moža. In nemara je Proust imel v mislih tako poroko z bralecem. Dobra knjiga je – tako kot nosečnost ali ženska, za katero je znano, da vzburja ljubezen oziroma moške – nekaj, kar hvališ v luči splošne nepripravljenosti za tveganje izkušnje; in prav hvala odvrača ljudi od knjige, saj jih opozarja, da jo je treba jemati resno; posvariš jih pred njo, ne da bi hotel delovati evangeljsko ali kot ženitni posrednik ali kot zahrbtnen zvodnik v zmeden in begajoč pogled na svet.

Ne znam si predstavljati, kako je mogoče resnično besedilo brati v šoli. Celo manjše umetnine, *Huckleberry Finn* ali *Igra v rži*, so za razred prehuda, preveč resnična izkušnja. Knjiga nikomur, ki jo je zares prebral, ni všeč. Lahko ga fanatično privlači, nepotešljivo privlači, kriminalno privlači, lahko ga divje in kriminalno odbija, se mu gabi, je ne more brati. V Evropi velja branje za nevarno. Branje vedno vodi v osebno preobrazbo, včasih nepovratno, včasih začasno, včasih zelo, včasih manj obsežno. Dobra knjiga vodi v alternative v bralečevi občutljivosti in pogosto postane vodilo v njegovih pogledih. Človek povezuje resnico z besedili, vsaj s takimi, ki pustijo vtis; in ko mu malovredne knjige izginejo izpred oči, je to zato, ker preveč in preslabo lažejo in niso vredne, da bi jim naklonil intimnost. A tisk ima tako močan vpliv, da včasih bralec šele na začetku poskusa drugega branja ali na koncu, in še to samo, če je dovolj samozavesten, ugotovi, da knjiga pravzaprav ni bila vredna prvega branja; do tega ga pripelje spoznanje, kako spremenljiva se zdi njena resnica v tej bolj domači luči in kako globok vtis pušča – ali pa, nasprotno, kako osupljivo prazna in brez pomena se zdaj kaže. Nenehno občutek je, če si dovolj izkušen bralec in pisatelj, da v nekaterih knjigah takoj vidiš, da v njih ni ničesar. Grozljiv občutek: le zakaj se je avtor sploh trudil? Kaj ima od tega, da goljufa svoj jezik in svoje ideje? Če verjameš, da preprosto ni vedel, te še huje vrže iz tira, kot če podvomiš vase ali si rečeš, da si pač površen ali pristranski, in povsem nehaš brati, vsaj za nekaj časa.

Ampak v naši deželi tajimo, kar takega vidimo, in to celo častimo; prevaro predstavljamo kot srečo; za prazno knjigo govorimo, da ima dobro zgradbo; za bedast argument rečemo, da je inovativen. To je neke vrste blagoslov; a te vrste laganje nam, kadar je skoraj univerzalno, jemlje možnost literarne kulture ali možnost, da bi vsaj med seboj lahko z resničnim veseljem govorili o

knjigah. Smo kakor lažni jadranci, ki obvladajo samo mirno morje in zaženejo motorje, kadar le morejo. To seveda prinaša velikansko osebno revščino.

V Evropi seveda obstajajo kulturni vzorci, ki upočasnijo hitrost sprememb v vas kot bralcu (in obenem ponujajo dokaze, ki pomagajo razumeti, kaj se dogaja ali se bo zgodilo z vami, če se boste spremenili zaradi knjige). Razumljivo je, da taka sprememba nikoli ni v celoti dobra ali pametna. V naši deželi nimamo ničesar, kar bi nas zadrževalo pri odzivu na kakršno koli idejo. Pri nas je vse na prodaj – kar koli si je mogoče prigrabiti, skupaj z nami samimi – in zelo malo tradicij imamo, ki bi se jih bilo vredno oklepati, razen burkaštva.

Ta država ni urejena po verah ali političnih strukturah, ampak po nečem, na kar gledamo kot na ekonomska dejstva, v resnici pa gre za načine pridobivanja in trošenja denarja. Smo vojska, ki koraka v največjem predstavljenem številu v tako popolni kulturni neposrednosti, da je mogoče reči, da je to novost v svetovni zgodovini, čustvena novost v tem smislu, da so jo za krajša obdobja v preteklosti poznale druge kulture, tako popolnoma ali za tako velik del prebivalstva ali tako nepretrgano, s tako malo premori, pa je še ni bilo. Zavzemamo se za tradicijo, vendar nas v resnici nič ne ustavi, da se ne bi spreminjali.

In se spreminjamo. Ločitev, znova rojeno krščanstvo, računalniška revolucija, vrnitev na kmetijo, selitev v mesto. V Bostonu, na kolidžu na Harvardu, sem spoznal ljudi, ki so trdili, da so tako kultivirani, da so ostali nespremenjeni ne le kljub vsemu, za kar so trdili, da so prebrali, ampak s pomočjo branja. Niso se zavedali, kako bedasto in provincialno je tako govoriti – bilo je kratko malo neresnično: to neresničnost je bilo mogoče videti. Temeljno pravilo glede kulture je, da sta hrepenenje posameznika ali skupnosti po boljših časih, ki naj bi prišli ali ki so minili, in nostalgija kakršne koli vrste znamenji sleparije. S preteklostjo se je treba ukvarjati v njeni resničnosti, od trenutka do trenutka, in o prihodnosti je mogoče govoriti v resničnosti, ki bo prišla in bo resničnost od trenutka do trenutka; a početi to, pomeni biti pošten in zahteva preveč dela, da bi ostalo še kaj časa za hrepenenje; to početje tudi pokaže, da je nostalgija sleparska ukana. Občutek za resničnost je tisto, kar je mišljeno z zdravo pametjo. In zaradi narave časa in zaradi brezobzirnosti, s katero se spremembe pojavljajo, mora zdrava pamet vsebovati kar nekaj vizionarskega pa tudi ironične apologije za prikrivanje neizbežnih napak. Za nas v Združenih državah Amerike je to dvakrat res. Tu je resničnost nekaj posebnega. In del resničnosti tu ali kjer koli je, da te romani, igre, eseji, stvarna besedila, pesmi med preoblikovanjem ali razpravo spreminjajo ali pa nisi poslušal.

Če bralec ni v nevarnosti, ne bere. In če pisatelj ni v nevarnosti, ne piše. Pisatelj in knjiga ali pesem praviloma nista dobra, če pisatelj po tem, ko je besedilo napisano, ni moralno spremenjen. Če je delo res nekaj, kar te zagrabi, se bo to poznalo v jedrnatosti ali puščobnosti proze in v zapletu, logičnosti pisanja. Pisanje zmerom teži k nekakšni moralni drži – tako je zaradi teže logike in resničnosti v njem – toda soditi o tem, v čem je moralno, je za ljudi, ki niso kultivirani, težko. Ljudje s temeljito izobrazbo so najboljši sodniki.

Splošno tveganje pri tem, da si kultiviran moški ali kultivirana ženska, je torej zelo veliko, in tako je v vsaki kulturi, v naši pa morda zahteva celo v majhni skupini preveč moči. Če pa bi se takšna gverilska skupina pojavila, bo morala reči, da kultiviranost in presoja prihajata iz ust knjig in ne moreta imeti nobenega drugega vira. Skozi stoletja je nevednost po pravici dobila pomen stanja brez knjig. Ljudje, ki so se izobraževali ob filmih, so nenaravni; dekontekstualizirani so; manj kultivirani. Televizija in sodobna glasba sta obsedeni z iskanjem odrešenikov; običajno znamenje množične neavtentičnosti je lažni prerok (kar navadno pomeni, da bo kmalu izbruhnila vojna in da bo izgubljena). Pomanjkanje zdrave pameti naznanja propad naroda ali civilizacije. Bistrournost brez zdrave pameti je pekel, ki se je utrgal z verige.

Kot družbeno terapijo bi predlagal, da bi v četrtem razredu in v prvem letniku kolidža ta družba zapovedala leto branja z razpravljanjem ali brez, kakor duša prenese, pa tudi razpravljanje z učitelji in starši in filozofi, če je kakšen pri roki. Seveda se nekaj takega tako ali tako dogaja, vendar bi verjetno morali to po svoji pikolovski navadi institucionalizirati.

Navsezadnje, kako lahko vaše življenje ni na vsej črti in do kraja bedno, če ne veste, kaj je v dobrih knjigah? Se ne bo strašljivo pogosto sesuvalo? Najboljše, kar človeška vrsta ve, je v knjigah. Kako lahko shajate brez njihove pomoči?

Če hočem, da mi življenje kaj pomeni, moram resno brati, začeni s časopisi in naprej vse do filozofije in romanov. In knjiga mora biti v tistem, kar uči in s čimer nas tolaži in zabava, s čimer nam za nekaj časa daje zavetje, približno enakovredna ali celo več vredna od resničnega dogajanja, ki vključuje druge ljudi in ki nas na podoben način uči ali nam ponuja začasno zavetje, sicer se z njo ni vredno ukvarjati. In pri knjigah, ki ponujajo zatočišče mojemu egu ali moji slabi vesti, sem previden. Pisatelj ali pisateljica, ki ne mara pojmov vrednost in navodila, vam pripoveduje, da noče izkazovati lojalnosti ali razumevanja ali rahločutnosti – do proze ali do ljudi: to bi omejevalo njegov ali njen manevrski prostor; in človeka, ki ne misli, da lojalnost ali razumevanje ali rahločutnost kaj pomenijo, je v knjigah komajda vredno spoznati, čeprav se v dejavnem življenju takim ljudem ni mogoče izogniti.

Bralni postopki, če lahko temu tako rečem, v bistvu niso nič bistrournega, čeprav nekateri pisatelji, na primer Twain in Proust, pogosto nagovarjajo svoje bralce k urjenju pronicavosti.

A izginotje iz neposrednega sveta lastnega zanimanja, tista nezvestoba lastni pozornosti na napad od zunaj, in potem lahkovernost, potrebna za dolgotrajnejšo pozornost do nečesa, kar ni ravno manj vredno od lastnih metod in izkušenj, nečesa, kar izhaja od nekoga drugega, to in tveganje spremembe, gotovost, da boš, če je knjiga dobra, prevzel njene ideje in teorije, občutenje sloga, novo, drugačno občutenje stvari – če pomisliš na vse to, lahko zaznaš elemente meščanške lagodnosti in svobode ali predrznosti in moči višjih razredov ali upornišva in skrivaštva in neloyalnosti lastnemu okolju nižjih stanov, ki jih zahteva resnično branje.

In vidiš lahko tudi, kakšna je prava narava literature – gre za to, da se bralčeva pozornost odvrne od resničnega sveta in dobesednega gledanja na naravo in svet:

to je po svoje čudna matematika; nekakšna znanost, ki se ukvarja s podobami in jezikom, in stvari, ki jih govori, morajo držati; imeti mora prav.

Zelo zgodaj sem se naučil, da kadar si v nekoga zaljubljen, bereš knjige, ki jih bere ta oseba, ali knjige, ki so to osebo oblikovale, ali pa zagrešiš nezvestobo in bereš sam zase in je to začetek težav. Mislim, da sta branje in pisanje najnevarnejši človeški stvari, ker delujeta v tistem delu duha, kjer nastajajo sodbe o resničnosti, ali iz njega; in zaradi veljave, ki jo ima jezik od tedaj, ko se naučimo govoriti in uporabljati njegovo moč kot nekaj družinskega, nekaj neposrednega, in od tedaj, ko se naučimo brati in videti njegovo sodobno, meščansko moč kot nekaj javnega, kar nam določa položaj v svetu.

Kadar je knjiga tehnično nezanimiva, kadar taka knjiga ni nekakšen komično angažiran protest proti ambicijam varljive tehnike in smešno napačno razumljene vsebine, ne more biti drugače, kot da je zlagana. Demokratično spodkopavanje predmetov in tehnik ne more brez resnične nepoštenosti nikoli zaiti daleč od dozdevnega cilja, ki je demokratična potreba po tem, da si naredimo življenje zanimivo. Ljudska umetnost je v odnosu do visoke umetnosti neizbežna kot otroško žlobudranje – in to je sramotno, ampak tako je še z marsičim v življenju, tudi s telesnim vonjem, ki izdaja naše skrivnosti (razkri-vajoč našo živčnost ali pohotnost); toda bolje je živeti tako kot pa brez sporočil, brez živcev ali poželenja. Moralno razkošje branja – njegov duhovni in razredni element – se mora zrcaliti tako v neskromnosti kot v neki novi vrsti skromnosti, in oboje na nenavadne načine. Dva izmed naših najbolj oholih pisateljev, Gertrude Stein in Ernest Hemingway, sta odkrito pisala otroško žlobudranje. Mladi imajo danes kot okno v svet radi finančna poročila in televizijo in intervjuje. V preobilici otroškega žlobudranja iščejo dejstva, sredi pretirano navdušenega trženja plaže se trudijo izražati sodbe.

Ameriški kolidži učijo naše intelektualce politično brati, da bi lahko vstopili v neko skupino ali na neko pot in tam obstali. Tedaj človek bere površno in odgovornosti za tisto, kar bere, nikoli ne pripisuje sebi. V resnici pa ljudje ne morejo brati dvodušno, bistro in s sposobnostjo čutenja in učenja. Učenje vključuje strah in včasih spoštljivost in preprosto dejansko ni bistroumno – je superbistroumno, če hočete, je zares veličastna špekulacija; in srednješolski pouk ne bo prešel v strahospoštovanje in odkrivanje ali priznavanje ali osebno poznavanje dogodkov, ampak samo v akademsko pehanje. Mislim, ko nehaš teoretizirati in pomisliš, za kaj v resnici gre. Naj še nadaljujem? Eno prvih pravil jezika je, da mora imeti poslušalec dober razlog, da po prvem stavku prisluhne tudi drugemu; ponuditi dober razlog se reče "biti zanimiv". Ne prisluhniti drugemu stavku se reče "ne poslušati". Razlogi za poslušanje so zmerom sebični, vendar to ne pomeni, da so samo sebični.

Poslušati je težko. Tudi dobro pisati in misliti je težko. To ne bi smele biti neznane ugotovitve. To ne bi smelo biti nič novega.

Se vidimo v knjigarnah, kmalu!

Prevedla Maja Kraigher